

ПОЛІФОНІЯ ТВОРІВ ТА НІМЕЦЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДІВ ІВАНА ФРАНКА

Алла ПАСЛАВСЬКА

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра міжкультурної комунікації та перекладу,
вул. Університетська, 1/416, Львів, Україна, 79001,
тел. (032) 239 46 80,
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

Розглянуто проблему поліфонії у творах та німецькомовних перекладах Івана Франка. Обґрунтовано можливість ширшого трактування цього поняття. Виокремлено різнопланові аспекти поліфонії у Франкових творах та перекладах: мов і тематики, літературних течій, жанрів і їхніх комбінацій, дійових осіб і способів перекладу. Проаналізовано шляхи реалізації поліфонії у художніх творах, перекладах (автоперекладах) Івана Франка.

Ключові слова: поліфонія, багатоголосся, Іван Франко, переклад, автопереклад, одомашнення, очуження.

Постановка проблеми, мета дослідження. Головним приводом для написання цієї статті став ювілей знаного українського вченого, філолога, теоретика і філософа мови, філігранного майстра слова, друга і наставника професора Флорія Сергійовича Бацевича. Привітати таку особистість найкраще, якщо спробувати запропонувати йому науковий дискурс на тематику, йому близьку і знайому. У випадку Флорія Сергійовича – це вдача справа, тому що його ерудиції та зацікавленням немає меж, а проблематика наукових досліджень вже давно вийшла за рамки суто філологічних.

Такою широтою знань, поглядів і теоретичних підходів він, посеред інших, дуже нагадує Патрона Львівського університету – Івана Франка. І не лише нагадує, а дійсно має з ним багато 'перехресних стежок', що й спонукало до присвяти йому статті про поліфонію творів І. Франка, – ту особливість, яка притаманна усій науковій діяльності професора Ф. Бацевича. Тож, мета пропонованої статті – проаналізувати різні аспекти Франкової поліфонії – його особистості, тематики творів, їхнього жанрового розмаїття, літературних напрямів і мов, багатоголосся персонажів, літературних жанрів, а також поліфонію перекладів І. Франка та його перекладацьких принципів. Поштовхом для вибору теми дослідження стали слова Максима Рильського про І. Франка: "Франко був народжений поетом, але він же був народжений і прозаїком, і ученим-дослідником, і громадським діячем. Його творча діяльність нагадує складний і прекрасний поліфонічний

твір: багато мелодій, багато контрастів, гострі поєднання звуків – але, зрештою, все зливається у світлу гармонію” (М. Рильський).

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження зумовлена непересічністю постаті І. Франка як письменника, перекладача та критика перекладу в одній особі, відсутністю досліджень, присвячених темі поліфонії творів І. Франка та потребою в уточненні і розширенні самого поняття ‘поліфонія’, розкритті потенціалу його застосування для аналізу інших художніх творів та їхніх перекладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття поліфонії запозичено з музики, де поліфонією вважають принцип побудови музичного твору з одночасним гармонійним звучанням рівноправних голосів.

У літературознавстві є декілька трактувань поліфонії, чи не найавторитетніше із яких належить М. Бахтіну, який говорить про поліфонію голосів та свідомостей, коли сукупність тексту формується окремими голосами, жоден із яких не має підпорядковуючої, привілейованої позиції в тому сенсі, що не має на це права. Головна думка тексту формується співзвуччям, поліфонією усіх окремих голосів, які доповнюють і обмежують, розширяють і коригують один одного [1: 11].

Чеський дослідник Л. Долежел надає перевагу поліфонії можливих світів, за якою літературні твори є семіотичними утвореннями, які не повинні трактуватися як безпосереднє відображення дійсності, а радше як такі, що творять принципово самостійні, розташовані на певній дистанції від реального світу ‘можливі’ світи [7].

За Р. Ингарденом, для структурних елементів твору – його незалежних один від одного рівнів – властива ‘поліфонічна гармонія’, завдяки чому усі ці структурні елементи при сприйнятті тексту справляють враження одного цілого. У літературному творі, наприклад, перший рівень – це словесне звучання, словесно-мовні подразники; другий рівень – значення слова, смисл судження; третій рівень – зображально-предметний – охоплює людей, конкретні речі, події тощо; четвертий рівень – це схематизовані наочні образи, які співвідносяться з естетичними цінностями [21].

Австрійський літературознавець, славіст і перекладач Алоїз Вольдан застосував поняття поліфонії М. Бахтіна в дещо ширшому контексті, екстраполюючи його на “комплексну систему літератури Галичини” [23: 115], з тією відмінністю, що маємо справу з текстом не в сенсі одного художнього твору, а з комплексними, текстами, які складаються з багатьох окремих творів і виявляють свою поліфонічну взаємодію лише в контексті з іншими окремими текстами [23: 115].

Виклад основного матеріалу. У цій розвідці також трактуємо поліфонію в широкому розумінні цього поняття, що передбачає аналіз не окремого літературного тексту, а сукупності різножанрової (німецькомовної) спадщини І. Франка, яка складається з низки творів, що взаємодіють між собою та творами інших авторів, коли в сенсі інтертекстуальності кожен текст є елементом меншого чи більшого контексту і вибудовує складну систему взаємовідношень зі всіма іншими текстами цього складного утворення.

Поняття поліфонії зазнає в цьому ракурсі розширення шляхом його екстраполяції не лише на літературні твори, але й на самого автора. У цьому сенсі І. Франко є чудовим прикладом поліфонічного автора поліфонічних творів.

Поліфонія І. Франка як автора закладена вже тими життєвими обставинами, в яких І. Франко народився, виріс і сформувався як особистість.

Галичина Франкової доби за словами сучасників: напів-Азія, край ведмедів, австрійський Сибір, а її столицю Львів порівнюють з Вавилонською вежею, в якій розмовляють німецькою – офіційною мовою імперії Габсбургів, а також мовами трьох народів, які на території Галичини не мають своєї держави, а лише зароджують свої націоналізми – українською, польською та їдишем. У присілку Війтової гори села Нагуєвичі Королівства Галичини та Володимирії, де Іван Франко народився 27 серпня 1856, ця багатомовність теж присутня.

Попри віддаленість від цивілізації, яку в селах називають *цимбалізацією*, германізацію й тут помітно в лексиці: *до бешелю* – ‘до наказу’, гроші на *клянїккайти* – ‘дрібничк’, *рошток* – ‘день відпочинк’, *шалвах* – ‘варт’, *фляйш із кнохами* – ‘м’ясо з кістками’. Водночас, мовна політика уряду Австро-Угорщини спрямована на толерування і розвиток прав національних меншин, що разом із наявністю строкатого національно складу населення сприяє розвитку масового полілінгвізму. І хоча, як зазначив Ю. Шевельов, у Галичині 1876–1905 років “українська мова набувала серед інтелігенції чим раз більше прав товариської і салонової мови” [19: 22], проте “в суті речі вся інтелігенція була або двомовна (мови українська, польська), або тримовна (українська, польська, німецька)” [20: 31]. Окрім того, багато галичан володіли на побутовому рівні їдишем.

Іван Франко перейняв усе це багатоголосся і сам неодноразово стверджував його присутність у власному житті та творчості. Цитуючи Й. В. Гете, в одній зі своїх німецькомовних автобіографій: “Was ist denn an dem ganzen Wicht originell zu nennen?” (‘То що ж в істоті от такої оригінальним зветься?’ (переклад. – А. П.)), І. Франко відповідав: “хіба те, що я русин і походжу, правдоподібно, від з українізованих німецьких колоністів” [12]. У листі до Уляни Кравченко 1883 року він знову стверджував: “У мені ... є кавалочок німця” [15 : 370].

І в подальшому мовній поліфонії І. Франка сприяло навчання німецькою та польською мовами в початковій школі Ясениці Сільної, німецькою в нормальній школі отців василіян у Дрогобичі, польською, латинською, українською та німецькою в Дрогобицькій реальній гімназії, де він у вісім років зробив свої перші переклади: “Уже в гімназії переклав дві драми Софокла, кілька частин з ‘Пісні про Нібелунгів’ та інше” [12].

Мабуть, це не завжди було на користь Франковій українській мові, яку він сам критикував: “Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, це ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив деякі такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх у тім часі!), де панувало намагання притлумити почуття живої чистої мови, котре ще змалку було в мене сильно розвите. На мені в мініатурі повторилося те, що в великім розмірі бачимо на всіх галицько-руській літературі: школа, граматики й спори язикові прибили й закаламутила чистоту народної мови”. Однак І. Франко працював над своєю мовою та її ‘поправляв’ скрізь, де це тільки було можливе [14].

Натомість переваги від знання багатьох мов були очевидними. І. Франко перекладав з майже тридцяти мов: від шумерських і вавилонських текстів, з давньоіндійської,

античної та старогрецької літератури, зі санскриту, з давньоарабської, з болгарської, чеської, англійської, французької, німецької, польської, сербської, хорватської та ін. Перекладацький контекст І. Франка охоплює, на слухну думку Михайла Москаленка, від III–II тис. до н. е. (переклади шумерських та вавилонських текстів) – аж по рубіж XIX–XX століть нашої доби [8].

Показово, що 1 130 із понад 6 000 творів І. Франка, себто п'ята частина, – це переклади. Із них 40 % – переклади безпосередньо з німецької мови, а ще 40 % – через німецьку мову [9: 172].

Іван Франко писав статті для українських, польських, австрійських, єврейських журналів – лише німецькомовних з них 19 [2: 264]. У цій багатомовності І. Франко не лише вдосконалив свою рідну українську мову, але й загалом збагатив її численними новотворами (неологізмами) і запозиченнями [3].

Іван Франко завжди був і залишиться одним із найвизначніших українців, однак щодо питання національної ідентичності навіть він пройшов у юному віці певну еволюцію, з'ясовуючи своє місце серед інших націй і мов.

У листі до Василя Давидяка (13 травня 1874 року Дрогобич) він писав: “Вийжджаючи з Дрогобича, я віз із собою кілька книжок, записаних своїми роботами. Були там і оригінальні складання – вірші любовні (патріотизму я тоді ще не знав” [11].

Під впливом М. Драгоманова (1875–1876 роки) І. Франко швидко визначився і з національною ідентичністю, і з патріотизмом: наголос у германізованому прізвищі Франко посувається на ближче до українського Франко [5: 159] і зникає невластиве для галицької інтелігенції звертання по батькові ‘Яковлевич’, яким він послуговувався на час входження в ‘Академический кружок’.

Цікаво, що листи до своєї коханої Ольги Рошкевич І. Франко спочатку писав німецькою мовою, очевидно, наслідуючи ‘Страждання молодого Вертера’ Й. В. Гете. Однак і цей німецькомовний романтизм тривав недовго. І. Франко має своє пояснення. У листі до О. Рошкевич від 29-го лютого 1876 року він писав: “А питаєш, може, чому пишу тепер по-руськи, а не по-німецьки? Проста річ. Німецька бесіда – то для мене модний фрак, котрим строїться не разі такий штуцер, котрому по кишенях вітер свище. Но руська бесіда – то для мене той любий, домашній убір, в котрім всякий показується другому таким, яким єсть, в котрім і я тебе найбільше люблю! Руська бесіда – то бесіда мого серця!” [10: 33].

Жанрове розмаїття Франкових творів феноменальне. Лише з німецької мови він перекладав казки, народні пісні, апокрифи, балади, романси, легенди, гімни, новели, хроніки, драми, поеми, сонети тощо. Такою ж багатоголосою є палітра авторів, яких перекладає І. Франко: Гомер, Софокл, Архімед, Гесіод, Ксенофан, Езоп, Піндар, Софокл, Вергілій, Овідій, Горацій, Помяловский, Салтиков-Щедрін, Некрасов, Успенский, Байрон, Діккенс, Мільтон, Шекспір, Шеллі, Бернс, Гоголь, Віктор Гюго, Міцкевич, Боровський, Сватоплук Чех, Ярослав Врхліцький, Ян Неруда, Гете, Гайне та ін.

Зокрема, з німецької він перекладав “Найдавніші пам’ятки німецької поезії IX–XI вв”: “Вессобрунську молитву”, два уривки з поеми “Спаситель”, два заклинання, “Муспіллі” (“Пожежа світу”), “Пісню про Гільдебранда й Гадубранда”, уривок із

“Едди”, поему “Бідний Гайнріх” Адельберата фон Шаміссо, поеми Гартмана фон Ауе, новелу Гайнріха Кляйста “Маркіза О...”, “Притчу про три перстені” (із драми “Натан Мудрий”) Лессінга, Гете (першу частину та “Гелену і Фауста” із другої частини Фауста). Серед інших авторів, твори яких І. Франко переклав із німецької, – Фрайліґрат, Гервер, Ленау, Гёбель, Брахман, Гауптман, Бюргер, Мюллер, понад півсотні поезій та поема “Німеччина” Гайне, оповідання Лілієнкрона, швейцарців Келлера, Майєра, Дранмора і Лайтгольда.

Німецькою ж мовою І. Франко перекладав з української 20 народних пісень, 41 українське прислів'я (опубліковані в газеті “Aus fremden Zungen”), фрагмент галицької народної казки “Панщизняний хліб” (“Das Untertansbrot”), етнографічні нотатки “Auch die Alte will”, 20 поезій Тараса Шевченка, фрагмент вірша Пантелеймона Куліша “До рідного народу” (у статті “An das eigene Volk bei der Darbietung der ukrainischen Übersetzung von Shakespeares Werken”), новелу “Скін” (“Das letzte Stündchen”) Василя Стефаника.

Окремо варто згадати ще одну грань Франкової поліфонії – це його автопереклади, зокрема німецькою мовою: скорочений виклад розвідки “Стефан-воєвода” (“Stefan Vojvoda”), “Історія моєї габілітації” (“Meine Habilitation”), “Притча про захланність” (“Die Parabel der Habsucht”), “Вівчар” (“Der Schafhirt”), “Мій злочин” (“Mein Verbrechen”), “Розбійник і піп” (“Der Räuber und der Geistliche”), фрагмент твору “До світла! Оповідання арештанта” (“Zum Licht”), “Свинська конституція” (“Das Recht des Schweines. Feine politische Erzählung aus Galizien”).

Із інших мов народів світу І. Франко переклав німецькою мовою із російської поезію М. Некрасова “На смерть Шевченко” (“Auf den Tod Schewtschenkos”), оповідання М. Горького “Перед лицом життя” (“Vor dem Antlitz des Lebens”), російську пісню “Ой, ты наш батюшка, тихий Дон!” (в розвідці “Stefan Vojvoda”). Із чеської І. Франко переклав твір Сватоплука Чеха “Tod der alten Geiger”.

Однак перекладацька поліфонічність І. Франка, зрозуміло, – не в кількості авторів і мов, яких і з яких він перекладав. Одна з особливостей концепції перекладу І. Франка, яку він системно не експлікував у жодній окремій праці, а лише побічно у передмовах до своїх перекладів [16], чи в критиці перекладів інших авторів [13], полягає в тому, що залежно від того, для кого призначався переклад, – для освіченого, начитаного австрійського/німецького читача чи для українського селянина, абсолютно необізнаного в світових літературних процесах, – І. Франко обирав різні перекладацькі підходи. Для німецькомовної публіки він очужував український оригінал, що давало змогу відчутти його національний колорит, певні деталі побуту, звичаїв та суспільного устрою. Український читач отримував через І. Франка шедеври світової літератури в ‘одомашненому’ вигляді, часто в спрощеному варіанті, легшому для сприйняття, але достатньому, щоб отримати уявлення про інший світ, його літературу і культуру.

Іншим виявом перекладацької поліфонії І. Франка є варіативність його перекладів. Низку творів І. Франко перекладав декілька разів, кожного разу по-новому. Яскравим прикладом цього є, зокрема, переклад неперевершеного Шевченкового імпресіоністичного вірша “І небо невмите, і заспані хвилі ...”, якого І. Франко переклав тричі, і кожного разу по-іншому ритмічно, лексично й ідейно-тематично [18].

Тематика творчості І. Франка, як відомо, теж дуже різноголоса. Лише з безпосередньо проаналізованих німецькомовних текстів І. Франка можна виокремити твори на політичну тематику: (оповідання “Хома з серцем і Хома без серця” (“Thomas mit dem Herzen und Thomas ohne Herz”), “Строгий-престрогий староста” (“Der stramme Bezirkshauptmann”), “Історія одної конфіскації” (“Die Geschichte einer Konfiskation”), а також оповідання “Свинська конституція” (“Das Recht des Schweines”, яке мало дуже широкий резонанс на літературній сцені Європи.

Сільській тематиці присвячено оповідання “Терен у нозі” (в німецькому автоперекладі “Dorn im Fuße”). Неповторністю типу й композиції позначене тюремне оповідання І. Франка “На дні” (“Der Bodensatz” (в авторизованому автором перекладі Карла Гельбіга). На думку Івана Денисюка, до рівня І. Франка доросте лише пізніше за І. Франка й споріднений з ним розкрилям таланту Володимир Винниченко [6: 146].

В оповіданні “До світла” (та фрагменті перекладу “Zum Licht”) І. Франко, мабуть, уперше в українській літературі головним персонажем твору змальовує єврея Йозеля Штерна. Єврейською тематикою пронизана його поетична збірка “Жидівських мелодій” у перекладі Н. Медведовської та І. Спех [22: 201–207].

Інтимна лірика, мабуть, найкраще представлена Франковою збіркою “Зів’яле листя” в перекладі Остапа Грицяя, Н. Цеглинської [22: 208–210] та Ш. Вуцкі [22: 210–213]. Справжнім зразком громадянської поезії є збірка “З вершин і низин” (“Aus den Höhen und Niederungen”).

Цю тематичну лінію можна й далі продовжувати, бо І. Франко – універсальний письменник, поет і перекладач. Він людина свого часу і водночас поза часом. Йому вдається поєднувати у творах найдавніші події із блискучою полемікою про проблеми сьогодення. Що більше, Франкові вдається переплітати канву своїх творів кількома рівнозначними темами, як він це робив, наприклад, у “Odi profanum vulgus” (нім. переклад А. Вольдана [22]), де тематика батьківства і моральної відповідальності за народження і виховання дітей наявна паралельно з гострою критикою суспільства, з ліричними, натуралістичними і драматичними фрагментами.

Як дійові особи у творах І. Франка виступають усі верстви українського народу, як і меншини, що живуть на українській території. Це селяни і робітники, рільники й нафтярі, в’язні й урядовці, філософи, політичні діячі, народні промовці, священники, дідиці, учителі, рибалки, чоловіки й жінки, старці й діти, гуцули й бойки, поляки й жиди – і всі вони говорять мовою, їм питомою [3]. І. Франко не надавав переваги жодному соціальному прошарку, нації чи статі – голоси його персонажів однаково важливі.

Поліфонія І. Франка яскраво виявляється у представлених у його творах літературних напрямках. І хоча традиційно І. Франка вважають передовсім реалістом, було б хибним не визнати, що низка його творів або їхніх частин – це приклади романтизму і натуралізму, імпресіонізму чи символізму і навіть експресіонізму та сюрреалізму [див. 4]. Так само представлені ці напрями і течії в німецькомовній перекладацькій спадщині І. Франка.

На 1873–1876 роки припадає Франкова лірика ‘молодечого **романтизму**’ – “Баляди і розкази”, переспів “Лицар” Г. Гайне “Der wunde Ritter”. Елементами романтизму насичений його роман “Петрії і Добошуки”. Звернення до народних сюжетів, фольклору,

зацікавленість в історичному минулому, пошуки історичної свідомості також засвідчують присутність романтизму у Франковій творчості. Переклади німецькою мовою українських пісень, прислів'їв, казок, етнографічні нотатки, переклади Шевченкових віршів характеризують його інтерес до всього, що близьке до народу, самобутнє і неповторне. Романтична тональність нещасного і безнадійного кохання героя наявна і в уже згаданій збірці “Зів’яле листя”. Характерне для романтизму протиставлення несумісних поміж собою світів ідеалу та дійсності І. Франко змалював в оповіданні “Хома з серцем і Хома без серця” (“Thomas mit dem Herzen und Thomas ohne Herz”).

Свій ‘науковий **реалізм**’ І. Франко метафорично обґрунтував у завданні ‘знаходити цілий світ навіть у краплі води’, тобто бачити в частковому загальне, бути обізнаним у різних науках, вміти зрозуміти глибинну суть явища в його реальних умовах.

Уся німецькомовна публіцистика І. Франка – яскраво реалістична. Вона просякнута фактажем, статистикою, засвідчує ґрунтовні знання ситуації, причин і наслідків подій. Майже завжди такі твори містять елементи комічного, сатиричного чи саркастичного. Франкова критика суспільного устрою – вбивча, він не знає компромісів навіть коли розуміє, які наслідки може мати для нього така критика. Серед німецькомовних творів – це “Симптоматичні явища з Росії” (“Symptomatisches aus Russland”), “Острий-преострий староста. Історія одної конфіскати” (“Der stramme Bezirkshauptmann. Ein Lebensbild aus Galizien”), “Тріумф австрійської ідеї в Галичині”, (“Ein Triumph der österreichischen Idee in Galizien”), “Найновіші вибори до галицького сейму” (“Die jüngste galizische Wahl”), “Події у Львівському університеті” (“Die Vorgänge an der Lemberger Universität”) та ін. Посеред іншого, надзвичайно реалістичними є Франкові ‘образки’ із галицького життя – типовий для реалізму жанр правдивого зображення дійсності. Такими є, зокрема, поезії, об’єднані у цикли “Жидівські мелодії”.

Низці Франкових творів властивий **натуралізм** зображення. За Т. Гундоровою, “*Voas constrictor*” у редакції 1878 року має ознаки ‘першої в українській літературі натуралістичної повісті’. У німецькому перекладі К. Гельбіга, авторизованому, як вже зазначено, Франком, вдало збережено весь натуралізм твору.

Ще одним яскраво натуралістичним твором І. Франка є повість “*Odi profanum vulgus*” у перекладі А. Вольдана. Окремі місця містять настільки жахливі подробиці неестетичних образків галицької злидоти, що буквально відчуваєш усі запахи і бачиш залишки обгорілих у пожежі дитячих тіл. Зрозуміло, що мета Франкового натуралізму – не просто якомога переконливіше передати реалії життя, а викликати негативні емоції, критику суспільного ладу.

Натуралістичним за своїм змістом є також оповідання “На дні” (“*Der Bodensatz*” (авторизований переклад К. Гельбіга)), що І. Франко написав, очевидно, під впливом Е. Золя, яким свого часу захоплювався. На думку Р. Голода, цей твір “містить риси реалізму: це соціальна детермінанта поведінки персонажів, типізація, звернення до теми суспільного ‘дна’, загальна соціальна заангажованість твору, спрямованість на аналітичне дослідження середовища” [4] та романтизму (мрії персонажа Андрія Темери).

Хоча ставлення І. Франка до імпресіонізму було доволі критичним – “безідейний імпресіонізм найновіших французів та бельгійців, що силкується викликати нові,

досі не звісні ефекти зовсім не раз механічними способами ритмічних та мовних штучок, а під покривкою психологічної глибини ховає повний брак ідеалу” [12: 40–41], однак Франкова чуттєвість, присутність власного ‘я’ у зображуваних подіях, короткі жанрові форми (образки, новели, лірика), світлові ефекти дають змогу ідентифікувати у Франкових творах імпресіоністичну манеру письма. Нею позначена і поезія “Жидівських мелодій”. Неперевершено І. Франко передав німецькою мовою кольори і звуки імпресіоністичного вірша Тараса Шевченка “І небо невмите, і заспані хвилі” (“Ungewaschen der Himmel und verschlafen die Wellen”).

Іван Франко завжди йшов попереду свого часу. Тому не дивно, що в його творчості наявні елементи новітніх літературних жанрів – символізму, експресіонізму та навіть сюрреалізму, які доповнюють його універсальну поліфонічність і знаходять підтвердження у відповідних перекладах.

Так, наскрізь символічним є вірш І. Франка “Каменярі” (німецькою переклав Г. Кох): дивні сновидіння, метафоричність викладу, відмова від реального зображення дійсності, натяки замість констатації фактів, містифікація і багатозначність.

Не бракує й експресіонізму низці поетичних творів І. Франка – роздвоєння особистості, думки про смерть, кінець світу в поєднанні з численними неологізмами, повторами та гіперболізацією. Показовою у цьому сенсі є збірка “Зів’яле листя”, де вже в передмові сказано, що автор цих рядків – небіжчик. Думками про смерть сповнений вірш “Пісне, моя ти підстрелена пташко...” (німецькою мовою переклала Н. Цеглинська).

Елементи сюрреального – перебільшена образність, почасти відсутність внутрішньої логіки викладу тексту, містифікація абсурдного, сюжетна лінія, детермінована сном, потік свідомості, асоціативність – довершують поліфонію літературних течій у творчості І. Франка. Найкращим прикладом такого тексту в І. Франка є “Терен в нозі” (автопереклад Франка “Der Dorn im Fuße”), особливо в епізоді, коли головний персонаж твору описує, як він через сорок років на тому ж самому місці побачив, як із річки “висунулася сніжно-біла дитяча рука” хлопчика, який свого часу упав із його плоту в воду і втопився. Такий містичний елемент проходить через канву цілого твору.

Показово, що поліфонічними твори І. Франка є і в тому сенсі, що дуже часто у них переплетені елементи різних літературних стилів – натуралізму, романтизму та експресіонізму, як, наприклад, в оповіданні “До світла” (“Zum Licht”). Засобом поліфонії є також ‘мандруючі персонажі’ І. Франка (Герман Гольдкремер, Рифка, Готліб та ін.), які почергово з’являються в різних творах, зокрема в повісті “Boa constrictor”.

Висновки. Уся творчість І. Франка та переклади його творів засвідчують універсальність цього поета, письменника, громадського діяча, філософа та перекладача. Однією з характерних ознак Франкової універсальності є поліфонія його творів та перекладів, яка поєднує різні аспекти – багатоголосся мов і тематики, літературних течій і жанрів, їх комбінацій і дійових осіб. Іван Франко писав і перекладав різними мовами з різних мов. Доволі часто у його творах уживаються мови різних етносів. Його персонажі, які інколи мандрують із одного твору до іншого, вплетені в канву різнопланової тематики художніх творів, яка теж може нашаровуватись одна на одну і змальовуватись засобами різних літературних жанрів чи їхніх комбінацій.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження можна в подальшому застосувати для поглибленого дослідження наративної поліфонії, поліфонії інтерпретацій та інтертекстуальної поліфонії творів Івана Франка та їхніх перекладів чи творів оригіналів і перекладів інших авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Бахтин М. М.* Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин // Собрание сочинений. Т. 6: Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин, 1963. Работы 1960-х – 1970-х гг. – Москва : Русские словари языка славянской культуры, 2002. – 505 с.
2. *Бендзар Б.* Творча спадщина І. Франка німецькою мовою Б. Бендзар // Іван Франко – майстер слова і дослідник літератури. – Київ : Наукова думка, 1981. – С. 263–267.
3. *Велигорський І.* Франко й українська мова / І. Велигорський // Львівські вісті, 01.05.1942.
4. *Голод Р.* Іван Франко та літературні напрями кінця ХІХ – початку ХХ століття / Р. Голод. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2005. – 284 с.
5. *Грицак Я.* Пророк у своїй вітчизні. Франко та його спільнота (1856–1886). – Київ : Критика, 2006. – 630 с.
6. *Денисюк І.* Новаторство Франка-прозаїка / І. Денисюк // Українське літературознавство. – 2008. – Вип. 70. – С. 138–152.
7. *Долежел Л.* Нейтрализація протипоставлений в мовно-стилістическій структурі епіческій прози / Л. Долежел // Проблеми сучасної філології. – Москва : Наука, 1965. – С. 116–123.
8. *Москаленко М.* Нариси з історії українського перекладу / М. Москаленко // Всесвіт. – 2006. – № 3–4. – С. 154–171.
9. *Теплий І.* Німецькомовна поетична шевченкіана Івана Франка / І. Теплий // Українське літературознавство. – 2010. – № 72. – С. 172–190.
10. *Франко І.* Лист до Ольги Рощкевич від 29.02.1876 / І. Франко // Іван Франко. Статті і матеріали: зб. 5. – С. 33–35.
11. *Франко І.* В поті чола. Додаток до передмови М. Драгоманова / І. Франко. – Львів, 1890. – С. ІV–XVI.
12. *Франко І. Я.* Дещо про себе самого / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 31: Літературно-критичні праці (1897–1899) / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1979. – С. 28–32.
13. *Франко І. Я.* Дещо про штуку перекладання / І. Я. Франко // Учитель. – 1911. – № 13–14. – С. 206–209; № 15–16. – 233–239.
14. *Франко І.* Зів'яле листя. Передмова / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 2: Поезія / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1976. – С. 119–120.
15. *Франко І.* Лист до Уляни Кравченко від 14.11.1883 р. / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 48: Листи (1874–1885) / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1986. – С. 368–372.
16. *Франко І.* Передмова [до збірки Поеми] / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 5: Поезія / Іван Франко. – Київ : Наукова думка. – С. 7–8.
17. *Франко І.* Шевченко по-німецьки / Іван Франко // Зібрання творів : у 50 т. Т. 38: Літературно-критичні праці (1896–1911) / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 1980. – С. 525–530.
18. *Франко І.* Am Aralsee / Іван Франко // Додаткові томи до зібрання творів у 50 т. Т. 52:

- Оригінальні та перекладні поетичні твори (1911–1914) / Іван Франко. – Київ : Наукова думка, 2008. – С. 761–762.
19. Шевельов Ю. Внесок Галичини у формування української літературної мови / Ю. Шевельов. – Київ : Вид. дім КМ Академія, 2003. – 160 с.
 20. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900–1941): стан і статус / Ю. Шевельов. – Чернівці : Рута, 1998. – 295 с.
 21. Ingarden R. Das literarische Kunstwerk. Mit einem Anhang von den Funktionen der Sprache im Theaterschauspiel / R. Ingarden. – Tübingen : Niemeyer 1972. – 431 S.
 22. Paslawska A. Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko / A. Paslawska, T. Vogel, A. Woldan. – Lwiv : VNTL–Klasyka, 2016. – 300 S.
 23. Woldan A. Polyphonie in Galizien – Stimmen, Perspektiven, Kontexte / A. Woldan // Docendo discimus: ювілейний збірник на пошану Сулими Володимира Трохимовича: зб. наук. п. / упоряд. Б. Максимчук, А. Паславська, Т. Пиц. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. – 382 с.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (2002). Problemy poetiki Dostoevskogo. In: *Sobranie sochinenii. T. 6: Problemy poetiki Dostoevskogo, 1963. Raboty 1960-kh – 1970-kh gg.* Moskva: Russkie slovari yazyki slavianskoi kultury.
2. Bendzar, B. (1981). Tvorchа spadshchyna I. Franka nimetskoiu movoiu. In: *Ivan Franko – maister slova i doslidnyk literatury.* Kyiv: Naukova dumka, 263–267.
3. Velyhorskyi, I. (1942). Franko i ukrainska mova. *Lvivski visti*, 01.05.1942.
4. Holod, R. *Ivan Franko ta literaturni napriamy kintsia XIX – pochatku XX stolittia.* Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.
5. Hrytsak, Ya. (2006). *Prorok u svoii vitchyzni. Franko ta yoho spilnota (1856–1886).* Kyiv: Krytyka.
6. Denysiuk, I. (2008). Novatorstvo Franka-prozaika. *Ukrainske literaturoznavstvo*, vyp. 70, 138–152.
7. Dolezhel, L. (1965). Neitralyzatsiia protivopostavlenii v yazykovo-stilisticheskoi strukture epicheskoi prozy. In: *Problemy sovremennoi filologii.* Moskva: Nauka, 116–123.
8. Moskalenko, M. (2006). Narysy z istorii ukrainskoho perekladu. *Vsesvit*, № 3–4, 154–71.
9. Teplyi, I. (2010). Nimetskomovna poetychna shevchenkiana Ivana Franka. *Ukrainske literaturoznavstvo*, № 72, 172–190.
10. Franko, I. Lyst do Olhy Roshkevych vid 29.02.1876. In: *Ivan Franko. Statti i materialy*, zb. 5, 33–35.
11. Franko, I. (1890). *V poti chola. Dodatok do peredmovy M. Drahomanova.* Lviv, IV–XVI.
12. Franko I. (1979). Deshcho pro sebe samoho. In: *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 31: Literaturno-krytychni pratsi (1897–1899).* Kyiv: Naukova dumka, 28–32.
13. Franko I. (1911). Deshcho pro shtuku perekladannia. *Uchytel*, № 13–14, 206–209; № 15–16, 233–239.
14. Franko, I. (1976). Ziviale lystia. Peredmovа. In: *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 2: Poeziia.* Kyiv: Naukova dumka, 119–120.
15. Franko, I. (1986). Lyst do Uliany Kravchenko vid 14.11.1883 r. In: *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 48: Lysty (1874–1885).* Kyiv: Naukova dumka, 368–372.
16. Franko, I. (.). Peredmovа [do zbirky Poemy] In: *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 5: Poeziia.* Kyiv: Naukova dumka, 7–8.

17. Franko, I. (1980). Shevchenko po-nimetsky. In: *Zibrannia tvoriv u 50 t. T. 38: Literaturno-krytychni pratsi (1896–1911)*. Kyiv: Naukova dumka, 525–530.
18. Franko, I. (2008). Am Aralsee. In: *Dodatkovy tomy do zibrannia tvoriv u 50 t. T. 52: Oryhinalni ta perekladni poetychni tvory (1911–1914)*. Kyiv: Naukova dumka, 761–762.
19. Shevelov, Yu. (2003). *Vnesok Halychyny u formuvannia ukrainskoi literaturnoi movy*. Kyiv: Vyd. dim KM Akademiia.
20. Shevelov, Yu. (1998). *Ukrainska mova v pershii polovyni dvadtsiatoho stolittia (1900–1941): stan i status*. Chernivtsi: Ruta.
21. Ingarden, R. (1972). *Das literarische Kunstwerk. Mit einem Anhang von den Funktionen der Sprache im Theaterschauspiel*. Tübingen: Niemeyer.
22. Paslawska, A., Vogel, T., Woldan, A. (2016). *Vivere Memento: Anthologie deutschsprachiger Werke von Ivan Franko*. Lwiw: VNTL–Klasyka.
23. Woldan, A. (2018). Polyphonie in Galizien – Stimmen, Perspektiven, Kontexte. In: *Docendo discimus: yuvileinyi zbirnyk na poshanu Sulyma Volodymyra Trokhymovycha*: zb. nauk. p. / uporiad. B. Maksymchuk, A. Paslavska, T. Pyts. Lviv: LNU imeni Ivana Franka.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2018
прийнята до друку 13.11.2018*

POLYPHONY IN THE WORKS AND GERMAN TRANSLATIONS OF IVAN FRANKO

Alla PASLAWSKA

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Intercultural Communication and Translation,
1, Universytets'ka Str., Room 417, Lviv, Ukraine, 79001,
phone: (032) 239 46 80,
e-mail: alla@mail.lviv.ua*

The article deals with the problem of polyphony in Ivan Franko's works and his translations into German. The possibility of a broader interpretation of this concept is substantiated. Possible aspects of polyphony in Franko's works and translations are singled out. It has been found that polyphony is present in the works and translations of Franko in various aspects. It is based on the multinational environment of Galicia, where he grew up and learned until he perfectly possessed Ukrainian, Polish and German languages. Polyphony of Franko is realized in a wide range of subjects of his works (political, rural, Jewish, intimate, patriotic poetry) and in the richness of genres (short stories, novellas, novels etc.), their combinations and diverse characters. In Franko's works, languages of different ethnic groups come together, and characters can travel from one work to another.

In the writings of Franko, characters are all the strata of the Ukrainian people, just like the minorities living on the Ukrainian territory. Franko does not favor any social stratum, nation or gender – the voices of his characters are equally important.

Franko's polyphony is clearly manifested in literary directions presented in his writings. Although traditionally Franko is considered to be primarily a realist, the analysis shows that a number of his works or their parts are examples of romanticism and naturalism, impressionism

or symbolism, and even expressionism and surrealism. Similarly, these trends are presented in Franko's German translations heritage.

Depending on the target reader, different methods of translation can be used. When creating or translating works in German for an educated German-speaking public, Franko would stray from the Ukrainian original to enhance the national colors, details of life, customs and social structure. The Ukrainian reader would receive Franko's masterpieces of world literature in a 'domesticated' form, easier to perceive, but sufficient to get an idea of another world, his literature and culture. A separate manifestation of Franko's translational polyphony is the variability of his translations.

Keywords: polyphony, 'many voices', Ivan Franko, translation, self-translation, domestication, foreignization.